

lojalitet. Det handlade dock aldrig om underdånig tacksamhet utan om självklar förväntan.

Konflikterna mellan arbetsköpare och -säljare, som upptar den andra halvan av kapitlet är ett exempel på hur den traditionella världsbilden verkade. Konflikterna utspelade sig mellan arbetarna och förmännen eller förvaltaren. De riktade sig inte mot ägarna, ens när det handlade om lönen. Ägarna förväntades tvärtom rättträdigt gripa in till arbetarnas fördel. Arbetsnedläggelser åtföljda av direkta förhandlingar fanns som en institutionaliserad sedvana, men Berglund betonar att det inte handlade om kollektiva medvetanden eller visioner om förändring, utan en summa intressen från individer som upplevde sig utsatta för brutna överenskommelser, orättvis behandling eller en felaktig syn på lönesättningen.

De individuella intressena är en genomgående tes i texten. Kultur är inte ett begrepp som Berglund använder, allting äger rum i individen. Det går inte att visa på en enhetlig kulturell agent, eller en kultur som en sammanhållen helhet. Aktionerna är aldrig gemensamma och kollektiva, utan kan bara organisera vissa grupper utifrån en samordning av individuellt egenintresse. Det handlar alltså om en metodologisk individualism. Anthony Cohens användning av symbolbegreppet, där delad symbol betyder delat bruk men inte delad mening, används som ett argument för den individuella nivån. Det kunde ju också innebära en fokusering på själva bruket, och det görs också i viss mån. De centrala symbolerna som kan iakttas visar på inbördes likhet och en oklanderlighetsmoral. Denna kommunicerades genom iakttagande, bedömning och interna samtal inom gruppen av fastboende.

Individperspektivet är paradoxalt i förhållande till hur Berglund ser på motstånd och traditionalism. Det är svårt att se hur författaren får ihop tanken på en samling reflexiva individer drivna av egenintresse, vilka dock alltid agerar för att återetablera en traditionell ordning, som undersåtar i förhållande till en husbonde som de uppfattar som den enda möjliga.

Det avslutande kapitlet är snarast en sammanfattning. Det pekar dock på en genomgående oklarhet, som gäller relationen och distinktionen mellan avhandlingens grundläggande teoretiska förutsättningar och tillämpningar, dess empiriska iakttagelser och dess analytiska resultat. Teser som gäller motstånd, viljan att upprätthålla självrespekt och människovärdighet, människan som platstagare och aktivt subjekt, den individnivå som allt äger rum på, genomsyrar inledning, av-

slutning och människosynen i tolkningarna av empirin i de enskilda kapitlen, men vad som är utgångspunkt och vad som är resultat, vilka slutsatser författaren dragit av sitt material förblir därför luddigt. Detta förstärks av vad jag ser som avhandlingens största brist, nämligen den dåliga redovisningen av processen från materialredovisning, tolkningar och slutsatser. Belägen är omsorgsfullt redovisade för de empiriska beskrivningar som gäller enskilda företeelser, eller kluster av företeelser, exempelvis olika aspekter av söndagsfirandet, kosthållet, bostadens utseende etc. Men de utförliga källhänvisningarna upphör när analysen börjar. Texten är också fattig på redogörelser för hur författaren resonerar. Tolkningsprocessen är således svår att följa, och därmed också vägen till resultatet att människan är en rationell icke-kulturell individ vars val ändå innebär att den gemensamma traditionen bevaras.

Som helhet måste man dock tacksamt glädja sig åt att Håkan Berglund valt att fullfölja och avsluta sitt avhandlingsarbete. Det har resulterat i en rik, läsvärd etnologisk och socialhistorisk monografi om sågverksarbetarna, deras tid och plats. Vid sidan av den klockrena etnografiska kringplatsen och dess "ande" som lovprisats ovan, kan man lyfta fram den bredd som bl.a. visar sig i hur familj, hushåll och lokalsamhälle integrerats med arbetslivet som en av många goda egenskaper som gör avhandlingen till ett värdefullt tillskott till arbetarkulturforskningen och det etnologiska forskningsfältet.

Ella Johansson, Lund/Uppsala

Karin Dirke: *De värnlösa vänner – Den svenska djurskydds rörelsen 1875–1925*. Avdelningen för Idéhistoria, Stockholms Universitet. Almqvist & Wiksell, Stockholm 2000. 317 s., ill. ISBN 91-22-01898-0.

I ett land där djurskydd har kommit att ses som en identitetskapande kraft i nationalkaraktären är en avhandling om hur det tidiga djurskyddet växt fram av stor vikt. Att många svenskar har en bild av Sverige som en djurvänlig nation blir tydligt inte minst i 1988 års djurskyddslag, där man i propositionen slår fast att man i vårt land av tradition alltid haft en djurvänlig inställning (se Reg. prop. 1987/88:93 s. 14). När lagen trädde i kraft framställdes den som en personlig födelsedagspresent till Astrid Lindgren som varit mycket aktiv i den debatt om djurskydd som föregick "världens bästa djurskyddslag". Med detta som en mycket kort bak-

grundsteckning blir det, så som Karin Dirke gjort, intressant att dra upp riktlinjerna för hur en del av djurskydds rörelsen växt fram i Sverige.

Karin Dirkes avhandling i idéhistoria beskriver Sveriges tidiga djurskydds rörelse som uppstår i Stockholms övre medelklass i det sena 1800- och det tidiga 1900-talet. Dirke skissar på många väldigt intressanta bakgrundsteckningar till djurskyddets framväxt, där allt ifrån mötesprotokoll till barnlitteratur använts som källmaterial. Just barnlitteraturen visar sig vara ett givande material att ösa ur då borgerskapets tidiga engagemang för djur analyseras. Dirke visar på hur djurböcker för barn byter skepnad under 1800-talets lopp. Från att ha innehållit praktiska anvisningar om hur man rycker vingarna av gräsandsungar som ska domesticeras, förvandlas de till att bli inkännande och djupt sentimentala skildringar av stoiskt lidande djur som offerar sig själva i människans tjänst, skrivna i syfte att befrämja djurskyddstankar hos barnen. Barnlitteraturens möjligtvis mentalitetsskapande roll är ett av många intressanta teman man kunde välja att lyfta fram i Dirkes vittomfamnade avhandling. Lika intressant är hennes uppgörelse med föreställningen om djurskydd som en fråga som politiskt hör hemma på den konservativa sidan. Hon visar att i den svenska riksdagen har liberala mer än konservativa krafter varit drivande i frågan, men jag har istället fastnat för hennes kanske mest oppositionella tes, där hon vänder sig mot bland många andra Keith Testers och Keith Thomas idéer om hur framväxten av djurskyddstankar kräver en distans mellan människa och djur (se Tester: *Animals and Society* 1991 och Thomas: *Människan och naturen* 1988).

En dominerande del av de forskare och författare som behandlat djurskyddstankens framväxt poängterar den stadslevande borgerlighetens distansering från djur som en förutsättning för att djur ska tillskrivas ett egenvärde. Många av dem kopplar också denna tanke till en sentimentalitet och känslighet för djurs lidande och menar att detta bara kan växa fram på avstånd från verkliga djur (förutom Tester och Thomas se även Hilda Kean: *Animal Rights* 1998, Harriet Ritvo: *The Animal Estate* 1990). Dirke ser också sentimentaliteten, fokuseringen på lidandet och inkänningen som nödvändiga ingredienser i sammanhanget, men hon vänder på övriga delar av resonemanget och menar att förutsättningen för att människor ska engagera sig i djurens väl är att djuren har en *aktualitet* och en *positiv symbolladdning*. Med detta menar hon att de djur man kan ha ett sentimentalt förhållande till är de djur som man näst

intill dagligen kommer i kontakt med och som man kan känna in sig i. Dirke fortsätter:

”Djur och människor trängdes med varandra på gatorna. Bara hästar fanns i tusentals i Stockholm. De användes till att befordra varor och folk. Stockholms åkerier hade vid 1900-talets början cirka 2 750 hästar ... Sekelskiftets djurvänner kom alltså i högsta grad i kontakt med djur på olika sätt” (s. 13).

Dirke skriver också i fortsättningen att djurvännerna kommer i kontakt med *djur* i storstäderna, men det enda hon kan visa är att det är just hästar som finns bland människorna i staden. Istället för att bortse från denna ensidighet hade Dirke kunnat göra ytterligare en poäng av sitt mycket givande resonemang kring aktualitet och symbolladdning genom att visa på hur just hästen genom sin tydliga aktualitet kommer att fullständigt dominera djurskyddets tankevärld under en lång tid.

Men även om närheten och aktualiteten, som jag tycker att Dirke mycket tydligt kan visa, behövs för att en djurart ska komma att ingå i djurskydds diskursen så anser jag ändå att det är en annan form av närhet än den som finns i bondebefolkningens vardagliga närhet till de djur som är ställda under deras vård. Författaren underskattar den skillnad som föreligger mellan att ansvara för och dagligen sköta om djur i ladugårdar och stall och den sorts närhet som finns i staden, där man enbart kommer i kontakt med andras hästar på drosktaxiresor. Jag tror att man behöver föra in ytterligare en faktor i detta resonemang och det är ansvaret och den tröttande eller påfrestande närheten. Närhet skapar inte alltid ömhet. Istället kan det dagliga slitet i mörka, fuktiga, kalla och trånga ladugårdar, med djur som man inte har tillräckligt med foder till och som inte mjölkar så som man hoppas eller blir bångstyriga på grund av hunger, säkerligen vara extremt tröttande, såväl mentalt som kroppsligt. Det är nog relativt enkelt att i den situationen uppfatta de stadslevande djurvännernas sentimentalitet som pjosk.

När Dirke visar vilken stor och avgörande roll veterinärerna spelade för det tidiga djurskyddets framväxt blir argumentet om skilda sorters närhet svagare. Men jag vill ändå hävda att veterinärers och bönders närhet till djur skiljer sig åt i det att veterinärerna behandlar enstaka djur med ett specifikt problem en enstaka gång eller åtminstone i en begränsad serie av behandlingar, medan bondebefolkningen dag in och dag ut lever nära sina djur. Jag skulle kunna tro att Dirke kommer sanningen bakom veterinärernas engagemang i djurskydds rörelsen närmare när hon diskuterar veterinärernas

professionaliseringssträvanden i det sena 1800-talet. En intressant konflikt som hon visar på är hur veterinärerna hamnar mitt emellan fysiologerna, som baserat sina kunskaper på vivisektion, och resten av djurskyddsrörelsen som bygger sin identitet just på motståndet mot vivisektionen. Veterinärerna vill åt den kunskap och professionalism som finns i läkar- och fysiologkåren, men detta ställs mot bilden av den omvårdande veterinären, som man samtidigt försöker lansera för att kunna tränga undan de "kloka gubbar och käringar" som fortfarande konkurrerar med veterinärerna på landsbygden.

Ytterligare en aspekt av djurskyddsrörelsens tidiga historia, som författaren lyfter fram i sin avhandling, är hur den kan ses som en framstegsoptimistisk rörelse med krav på att rationalitet, teknik och sundhet i framtiden ska ersätta en förlagd och bakåtsträvande bondekultur. Man vänder sig mot bönder, och bland annat kuskar, i samhällets lägre klasser och hävdar att det är där (förutom i vivisektörernas försökssalar) som de stora övergreppen mot djur sker (se bl.a. s. 188 ff. samt s. 248). Som den goda studie Dirkes avhandling är, väcker den fler frågor än den ger svar på och om djurskyddsrörelsen under 1800-talets mitt och slut är fientlig mot bondekulturen och ser den som en djurplågande institution, när omvärderas då bondekulturen inom djurskyddsrörelsen och i allmänhetens ögon?

Jag tycker att frågan är intressant, därför att i det omgivande samhället föds det under samma tid (1800-talets slut) och i samma kretsar (den stadslevande borgerligheten) en nationalromantisk tradition, som en reaktion på industrialism och storskalig förändring. Och i denna nationalromantiska idétradition finns en diametralt annorlunda uppfattning om allmogesamhället och dess förhållande till djur. Här är istället bondefamiljen en garant för hävdvunnen god tradition och på kort tid byggs stora institutioner och forskningstraditioner upp där Allmogesverige idealiseras och där bilden av bondhustrun och hennes man som djurplågarare i folkdräkt känns mycket främmande.

Dessa två skilda tanketraditioner tycks ha överlevt in i vår tid och spelar fortfarande viktiga roller för vår uppfattning om hur djuren levde i det gamla bondesamhället. De framstegsvänliga förhoppningarna var länge totalt dominerande inom all jordbruks- och husdjursforskning. Men när blomman av den rationella och funktionella djurhållningen visar sig vara en broilerfabrik så ifrågasätts tanken om rationalitet som garant för djurens välmående av allt fler. Den bonderomantiska

tanken som verkar ha vunnit mark inom djurskyddsrörelsen sedan 1970-talet är i Sverige kanske bäst företrädd av Astrid Lindgren och Marit Paulsen (se Astrid Lindgren och Kristina Forslund: *Min ko vill ha roligt* 1990; Marit Paulsen och Sture Andersson: *Maten, människan och miljön* 1993 samt *Europa och djuren* 1993). Även i den internationella djurskyddslitteraturen finns tanken om djurens guldålder förlagd till familj jordbrukets dagar väl företrädd (se t.ex. Peter Singer: *Animal liberation* 1975). När den teknik- och rationalitetsvänliga linjen nu har prövats och misslyckats i storskaliga höns- och grisfabriker, är det då det blir möjligt för djurskyddsrörelsen att göra helt om och längta tillbaka till en tid då småskalighet och närhet var rådande?

Niklas Cserhalmi, Norrköping

Andrea Amft: *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Samiska studier. Umeå universitet 2000, Umeå. 202 s., ill. English summary. ISBN 91-88466-28-0.

Under ett fältarbete bodde jag på Samernas Folkhögskola i Jokkmokk tillsammans med de icke-samiska ekologistudenterna. En dag lossnade min byxknapp. Jag gick till slöjdsalen och knackade på för att låna nål och tråd. Ingen öppnade. Jag steg in. De syende same tjejerna tittade snabbt upp. Ingen sa något. Läraren vände sig bort när hon såg mig. Jag klev fram och frågade om jag kunde få låna nål och tråd? Läraren vände sig om. Jag frågade igen, tvekande nu. Jag såg mig förvirrat omkring. Alla sydde febrilt. Något var fel. Jag backade ut och stängde dörren.

Denna episod dök upp ur minnet vid läsningen av Andrea Amfts avhandling *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Amft tar, till att börja med, ett brett grepp på dagens situation i Sápmi, Sameland, det område som sträcker sig från mellersta Norges atlantkust i väster till Kolahalvön i öster och från Barents hav i norr till Dalarna i söder. Mycket tyder på att samefolken funnits länge inom detta område och att de kommit från söder i två olika omgångar i samband med inlandsisens tillbakadragande. Som Amft inledningsvis påpekar: Det är inte lätt att skriva samisk historia. Det lilla som finns nedtecknat är